

Győr Város Levéltára, a Győri Xántus János Múzeum és a
Magyar Kriminológiai Társaság Észak-dunántúli
Regionális Szekciója

1999. április 29-30-án rendezte meg

a

"Bűn és bűnhődés"

című

tudományos konferenciát.

*A kétnapos rendezvényen közel negyven előadás
hangzott el a téma legszakavatottabb ismerőitől. Az
előadások mellett nyolc tematikus kiállítást tekinthet-
tek meg az érdeklődők.*

*A tisztelt olvasó e konferencia anyagának első,
szerkesztett kötetét tartja kezében. Szándékaink
szerint még ez évben napvilágot lát a folytatás is.*

A konferencia és a kiállítás-sorozat fővédnöke:

DR. DÁVID IBOLYA

igazságügyi miniszter asszony volt.

Támogatók:

Bécsi Kriminál Múzeum

ELTE-SZIF Oktatási Intézet

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Győr Megyei Jogú Város

Idegenforgalmi Bizottsága

Győr-Moson-Sopron Megyei

Rendőr-főkapitányság

Mediawave Alapítvány

ORFK Bűnügyi Múzeuma

Sopronkőhidai Fegyház és Börtön

Bűn és bűnhődés

Győr

2000

A könyv megjelenését támogatta:

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata
Idegenforgalmi Bizottsága,
Győr Megyei Jogú Város Levéltára,
Ifjúsági és- Sportminisztérium

Felelős szerkesztő:

Bana József

Olvasószerkesztő:

Pátkai Tivadar

Arculat:

Kurcsis László

Szerzőink:

Aradi Gábor főlevéltáros (Szekszárd)
Dr. Bély László megyei rendőrfőkapitány, dandártábornok (Győr)
Csekő Ernő levéltáros (Szekszárd)
Csóti Csaba levéltáros (Kaposvár)
Dominkovits Péter főlevéltáros (Sopron)
Dr. Jobbágyi Gábor egyetemi tanár (Győr)
Dr. Jungi Eszter bíró (Győr)
Dr. Kránitz Mariann kriminológus (Budapest)
Dr. Marosi Krisztina ügyész (Budapest)
Márfi Attila főlevéltáros (Pécs)
Dr. Mészáros Zsolt ügyész (Győr)
Pados József parancsnok bv. dandártábornok (Sopronkőhida)
T. Papp Zsófia főlevéltáros (Pécs)
Dr. Vincze István főügyész (Győr)
Dr. Vólkó György osztályvezető ügyész, egyetemi docens (Budapest)
Dr. Völgyesi Levente tanársegéd (Győr)

ISSN: 0209-4215

T a r t a l o m

Bevezető.....	5
ARADI GÁBOR:	
KIS BÜNÖK, KIS BÜNTETÉSEK-A Szekszárdi Városilag Kiküldött Járás- bíróház működése 1855-1858.....	7
BÉLY LÁSZLÓ:	
BÜN ÉS BÜNHŐDÉS A FŐKAPITÁNY SZEMÉVEL – A megye rövid, általános bemutatása.....	25
CSEKŐ ERNŐ:	
BÜNNÖSSÉG ÉS FELELŐSSÉG KÉRDÉSE EGY TRAGÉDIÁBA TOR- KOLLOTT KÉPVISELŐVÁLASZTÁS KAPCSÁN (Pincehely, 1901).....	35
CSÓTI CSABA:	
A MUNKÁTLANSÁG BÜNE.....	61
DOMINKOVITS PÉTER:	
HATÁRVIDÉKEN – „Számosállat” tolvajlások a 17. századi Sopron várme- gyében.....	67
JOBBÁGYI GÁBOR:	
„EZ ITT A VÉRTANÚK VÉRE” (Földes Gábor és társai pere).....	85
JUNGI ESZTER:	
A BÜNTETÉSI FOGALMA A JOGTUDOMÁNYBAN ÉS A HATÁ- LYOS BÜNTETŐ TÖRVÉNKÖNYV SZANKCIÓRENDSZERE.....	113
KRÁNITZ MARIANN:	
EGY RÉGI – ÚJ JELENSÉG A FEHÉRGALLÉROS BÜNNÖZÉS.....	133

speciális prevenció szempontjait érvényesíteni). Ugyanakkor figyelembe kell venni a sértettek szükségleteit, a lakossági elvárásokat is.⁷

Ahhoz, hogy a megmutatkozó nagyfokú igényre gyors és minőségi választ adhassunk, sokirányú reformot kell végrehajtani. Ennek keretében meg kell valósítani a folyamatos képzést is többek között. A jövő emberközpontú büntető igazságszolgáltatása szempontjából a szankcionálás feltételei és formái mellett fontos az eljárás és a büntetés-végrehajtás is. Nem szabad eltérni, hogy következmény nélküli legyen a normasértés, elmaradjon a végrehajtás, a cselekmény által megbolygatott szabadságkorlátokat és védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében gyorsan és nyilvánosan. A megújulás minden intézményrendszerrel kell, hogy érintsen; magában kell foglalnia a büntetés-végrehajtási szervezet, valamint a büntetés-végrehajtási jog további korszerűsítését is. Az egész rendszer megismerése lehet az az alap, amelyből kiindulva kell vizsgálni a működését. Így lehet választ kapni az olyan kérdésre, hogy összességében hatékony-e vagy részleteiben, s hol szükséges a rendszerében javítani.

Időt álló prognózist is nyújtó tételeket megfogalmazni napjaink változó világában, az ezredforduló előtt álló Magyarországon nagyobb felelősséget jelent, mint egy mozdulatlan időszakban. A társadalmat legjobban szolgáló szakmai álláspontot kell megtalálni a most felmerülő kérdésekben is, amit ne kelljen majd később finomítani, esetleg felülvizsgálni.

A magyar büntetés-végrehajtási jog a fő- és mellékbüntetések, a büntetőjogi intézkedések, a büntetőeljárás törvényben felsorolt szabadságkorlátozó kényszerintézkedések végrehajtását, annak előkészítését és megkezdését; a végrehajtáshoz kapcsolódó járulékos feladatokat, a végrehajtásban közreműködő szervek és személyek feladatait; a végrehajtás hatálya alatt álló személy jogi helyzetét (jogait és kötelezettségeit), társadalomba visszavezetésének, illetve beilleszkedésének módszereit; a jogok és köteleességek érvényesítésének módját (büntetés-végrehajtási eljárás), szabályozza és szerves részét képezi egy többoldalról előremutatónan jól működő jogállami biztosítérendszer is, benne az Európa Tanács konferenciáin és egyes értekezletein pozitív példaként is említett ügyészi törvényességi felügyelet, bírósághoz fordulási jog, így széles büntetés-végrehajtási bírói hatáskör, az emberi jogvédő szerepet betöltő ombudsman, a nemzetközi, továbbá a társadalmi ellenőrzés.

A gyakorlati kérdések felismerése a tudomány művelőit, a jogalkotókat és jogalkalmazókat, a jogkövetőket a szakmai kérdések legjobb megoldására ösztönzi. Fokozottabban szükség van az értékek és a kockázat mérlegelésére. Az eredeti felismerések elérésén túl eredményeinket bátran bemutathatjuk, de a világ tudományos tevékenységének eredményeit is közvetíteni kell. A tudomány és a gyakorlat összehangolása, együttműködése, együttgondolkodása nélkül nehezen képzelhető el előrelépés. Márpedig ezt mindannyian nagyon óhajtjuk.

⁷ V.ö.: Kerecsi Klára: Konceptió a Büntető Törvénykönyv szankciórendszerének átalakításához. Kriminológiai Közlemények 53. Magyar Kriminológiai Társaság, 1996. 112-115. oldal.

VÖLGYESI LEVENTE

Szemelvények Győr város feudális büntetőjogából

A városok joghatósága mindig erősen függött autonómiájuktól. Győr esetében sem volt ez másként és a helyzetet igen bonyolította, hogy a város némely időben bírt a szabad királyi városi státusszal és annak minden áldásával és előnyével, de viharosabb politikai és háborús időszakokban bizony a városi polgárságnak igen komoly problémákkal kellett szembenéznie.

A város már a kezdeti időszakban is érdekes alkotmányjogi jelentőséggel bír, hiszen egyben püspöki székhely és az ispánság központja is. A kettős joghatóság a XII. századra aztán hármassá lesz, miután a püspök és káptalanja megosztja a területet egymás között. Győr számára egyik legjelentősebb dokumentum V. István királyunk által 1271-ben kibocsátott privilégiumlevél, amelynek értelmében a várost és polgárságát megilleti a teljes autonómia, szabad bíróválasztás, vásártartási és pallosjog, valamint a város a tárnoki városok sorába lép.

A helyzet sokáig változatlan, mindaddig, amíg Albert király halálát (+ 1439) követően a város súlyos helyzetbe nem kerül. Az özvegy királyné, Erzsébet, az ifjú — későbbi V. — Lászlóval Győrbe menekül I. Ulászló és Hunyadi János elől. A város szívésen fogadja és hűséget esküszik. Ez lesz a veszte. 1442. december 19-én a királyné meghal, az ifjú László gyámja III. Frigyes római király Győrt magához váltja háromezer forintért azzal az ígérettel, hogy a trónra lépő Lászlónak adja vissza. Salánky Ágoston püspök 1447-ben visszaváltja a várost,¹ ettől kezdve az övé, tehát ő a földesúr, de a mindenkori püspök a vármegye főispánja is, a joghatóság is őt illeti, így most már a teljes városban és a vármegyében is. Győr több évszázadra elvesztette függetlenségét és autonómiáját.

Az egyház azért annyira nem volt rossz ura a városnak, mert elég széles autonómiát adott a polgárok számára, csupán annyit követelt meg, hogy joghatóságát elismerjék és az adót megfizessék. A helyzetet viszont a törökellenes háborúk, az idegen katonák és parancsnokaik önkényeskedése nehezítette.

A törökök magyarországi uralmának végén a város lassan fellélegezhetett és a XVIII. század elejére megindulhatott a harc a szabad királyi város státuszának visszaszerzése érdekében. Egyre több a polgárság és a káptalan között a vita, de Mária Terézia már kevésbé védelmezi a káptalant a várossal szemben, mint azt még III. Károly tette. 1734. január 13-án a királyné utasítja is a káptalant, hogy jöjjön Bécsbe és tárgyaljon a város képviselőivel.² 1743. január 30-án a város és a káptalan meg

¹ Lengyel Alfréd: A jobbágy sorba került polgárok szabadságra vágytak; In: Kisalföld, 1978. okt. 11.

² Győri kápt. lt. Th. XVIII. 2806-8.

is köti az egyezményt.³ 1743. március 6-án a királyné kiadja a város szabadalomlevélét, ezzel Győr újra szabad királyi város. Az országgyűlés az 1751. évi 37. tc. alatt cikkelyezi be a várost a szabad királyi városok közé.⁴

Az előbb írottak alapján aztán érthető, hogy Győrnek főleg a XV-XVIII. századokban keményen meg kellett küzdenie relatívnak tekinthető szabadságáért. A szabad királyi városi állás idején viszont a büntetőbíráskodás szinte teljessége a város rendelkezésére állt. Már az 1405. évi I. decretum 7. cikkelye kimondta, hogy az ország főpapjai, bárói, előkelői és nemesei ne háborgassák a városokat egyes bűnös, adós vagy gonosz polgáraik miatt, hanem akinek keresete van, a város rendes bírāja előtt keresse igazát. Ez természetesen nem csak jogokat, hanem kötelezettséget is jelentett. Ha a város vonakodna igazságot szolgáltatni, akkor a károsult fél jogában volt ügyét a fellebbviteli fórum, a tárnokmester elé vinni,⁵ a hanyag bírót pedig meg lehetett büntetni.⁶ A város igazságszolgáltatási autonómiájának részét képezte, hogy a maga által alkotott — és az országos törvényekkel nem ellentétes — statútumai alapján a maga által választott városbíró és esküdtek által ítéltetett.

A bíráskodási hatáskör kiterjedt szinte minden ügyre, csupán néhány különleges büntetőügy került ki e körből.⁷ A hatáskör ilyenén széles volta természetesen nem állhatott volna fenn, ha Győr városa nem rendelkezik pallosjoggal. A győri Xántus János Múzeum egyik földszinti tárlója, amely az állandó kiállítás bejáratától szinte szembeötlő, bemutatja a város fafaragású és gazdagon megfestett szimbólumát, egy férfiúi kart, amely a pallost markolja bizonyosságul annak, hogy a város e jogát gyakorolja. Bár alapvetően a pallosjog a szabad királyi város jogosítványai közé tartozik, de nem kizárólagosan, mert contractualis oppidum is lehetett ennek birtokosa.⁸ Győr esetében a jogfosztottság idején — főleg a törökellenes harcok miatti katonai jelenlét esetében — komoly viták folytak a katonai vezetés és a polgárság között, hogy kit illet a korlátlan büntetőeljárás joga. A rivalizálás és konkurálás Győr győzelmével végződött, amelyet az országgyűlés is szentesített: „az emberek emlékeztetéstől fogva ott gyakorlatban volt pallosjog ... győrvárosbeli bírónál maradjon,”⁹ illetve másutt: „A várak parancsnokai ... a törvénykezési ügyekbe való avatkozástól eltiltatnak.”¹⁰

A büntető eljárás illetékességét három alapelv rögzítette: ha az elkövető a városban lakott, például polgárjoggal rendelkezett, vagy polgárjog nélküli iparos, tanonc vagy egyszerű zsellér volt, a forum domicilii értelmében a város felelősségre vonhatta. Talán említeni sem kell az elkövetés helye szerinti illetékességet (forum delicti commmssi), hiszen a város, mint kommuna társadalmi önvédelmének elve értelmében mi sem természetesebb, hogy saját földjén, esetlegesen a közösség tagjára

³ Győri kápt. lt. Th. XVIII. 2814.

⁴ Lengyel A.: Kiváltságlevél a városnak; In.: Kisalföld, 1981. jún. 10. sz.

⁵ Huszty István: Jurisprudentia practica, Nagyszombat 1766; 76. l.

⁶ Mezey Barna (szerk.): Magyar alkotmánytörténet (Osiris, 1995); 150. l.

⁷ NB. ezek közé tartozott pl. a hazaárulás büntetése.

⁸ Kállay István: Városi bíráskodás Magyarországon 1686-1848 (Osiris, 1996); 18. l.

⁹ 1662. évi 30. cz.

¹⁰ 1741. évi 35. cz

mért sérelem esetén a város gyakorolja büntető jogosítványát. Meg kell említenünk továbbá a forum deprehensionis elvét, amelynek értelmében az elfogott bűnelkövetőt a joghatóság korlátlan büntetőjogi igényének érvényesítése érdekében vindikálhatta magának Győr városa az eljárás illetékességét.¹¹ Az illetékesség nemcsak kötelezettséget jelentett a városi ítélkező fórum számára, hanem megkerülhetetlen igényt is: aki nem az illetékes fórumnál kezdeményezi az eljárást, elutasítható, sőt, elutasítandó és pénzbírsággal is sújtható. A város joghatósága alól azonban ki voltak véve a magasabb rendi állásúakon kívül 1771-től a(z) (seb)orvosok, fizikusok, akik a Nagyszombati Egyetem igazságszolgáltatása alá tartoztak,¹² valamint a diákok, akik iskolájuk joghatóságát kellett, hogy elszenvedjék.

Mint jelentősebb jogtörténeti munkák¹³ részletesen tárgyalják is, a feudális büntetőeljárásnak két fajtáját különíthetjük el, amelyek — elviekben — egymástól térben és időben el is különülnek. A korábbi eljárási forma az akkuzatórius eljárás, amikor a bíró csupán szemlélője és felügyelője a peres eljárásnak, a felek — a vádló és a terhelt — szóbeli formában és nyilvánosság előtt alaki, sokszor formulákhoz kötött bizonyítás keretében támasztják alá történeti tényállításaikat és jogi álláspontjukat. A bizonyítás lényege nem az események hű rekonstruálása, hanem a felek igazmondásának, becsületességének és ártatlanságának a megállapítása. Ennek értelmében a hamis vádló is komoly büntetést kap.¹⁴ A bizonyítási eszközök ennek értelmében a fél tisztító esküje¹⁵ és tanúinak esküje¹⁶ az eljáró fél igaz voltáról, a párbaj,¹⁷ a tüzesvas¹⁸ és vízpróba.

A fél tisztító esküje esetén, amelyet ünnepélyes keretek között, valamely becses ereklje előtt tesz le, így bizonyítva az ártatlanságot, valamint a tanúk (eskütársak) esküje szintén alkalmas a fél tisztázására. A párbajban a fél vagy önmaga vagy bajnoka által vesz részt: a győztes nyilatkozatai és állításai tekintendők a bíróság által elfogadottnak. A tüzesvas-próbának is igen szigorú kellekei vannak: a félnek meg kellett jelennie a próbán (tehát a megfutamodás is elegendő volt a bűnösség megállapításához), az előzetes bűnbánati cselekményeken (bőjt, szentgyónás, szentáldozás) illően kellett részt venni, az izzó vas hordozása után bekötözött kézen mind a kötésnek, mind a pecsétjének épnek kellett lennie, a sebnek pedig gyógyulófélben kell állnia. Ha mindezen feltételek fennálltak, a terhelt tisztázta magát. A vízpróba veszélyesebb volt: aki fennmaradt gúzsba kötése után a vízen, az könnyűnek, így bű-

¹¹ Bónis György: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686-1708 (Budapest, 1962); 53., 66. l.

¹² Acta pol. et iur. No. 198; 1771. szeptember 12.

¹³ Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet (Osiris, 1997); 4. táblázat, 355. o.

¹⁴ Kálmán I. dekrétuma 52. cikk

¹⁵ Karácsonyi János - Borovszky Sámuel (szerk.): Regestrum Varadiense examinium ferri candentis ordine chronologico digestum (Budapest, 1903); 230. sz. 239-244. l.

¹⁶ Varjú Elemér (szerk.): Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczy Bánffy család történetéhez (Budapest, 1908-1928); I. 70. sz. 70-71. l.

¹⁷ Radvánszky Béla - Závoczky Levente (szerk.): A Héderváry-család oklevéltára (Budapest, 1909) I. 1. sz. 1-2. l.; Nagy Imre - Nagy Iván - Véghely Dezső (szerk.): Zalavármegye története. Oklevéltár (Budapest, 1886-1890) I. 98. sz. 132. l.

¹⁸ Karácsonyi - Borovszky i. m. 50. sz. 172. l.; 169. sz. 215. l.; 275. sz. 256. l.; 280. sz. 258. l.

nősnek találtatott és elítéltetett, amíg az elsüllyedt személy ártatlannak bizonyult és ha időben sikerült a víz alól kihalászni, akkor élve meg is úszta ezt a büntetőeljárás-jogi kalandot. Általánosan ez az eljárási forma a XIII-XVI. századig maradt fenn.

A XIII-XVI. századtól egyértelműen az úriszéki és vármegyei ítélkezésben az ún. inkvizitórius, tehát nyomozó, vizsgáló büntetőeljárás vette át a szerepet, miután a közvélekedés az isteni közbeavatkozás és az eskük igazságtartamába vetett bizalma megrendült. Itt már az ügy ura az inquirens, a nyomozó-vizsgáló bíró, aki az eljárás alatt teljesen passzív terhelte vallatja, igyekszik belőle a beismerő vallomást sző szerint kicsikarni. A vizsgáló egy személyben a vádhatóság, az ítélkező fórum és a védelem is. Az eljárás írásban és titkosan, a nyilvánosság kizárásával folyik. A bizonyítás már anyagi, tehát az események hű rekonstruálására törekszik, a bizonyítékok szabadon nem mérlegelhetők, hanem kötött minden bizonyítéknak az értéke. A kínzókamrák ennek a korszaknak az emlékei.

* * *

A városi jogalkalmazásban érdekes módon ez a kettősség nem külön — külön, korszakonként lelhető fel, hanem természetesen a korai időszakra tisztán az akkuzatórius rendszer, amíg az újkorban a két rendszer vegyesen jelenik meg a városi bíraskodásban. Most tehát inkább ezekre a vegyes eljárási részletekre érdemes röviden a figyelmet irányítani. Az eljárás az alábbi szakaszokra osztható: előkészület, vizsgálat — nyomozás, bíróság előtti eljárás, ítélethozatal, végrehajtás, ritkább esetekben a jogorvoslat.

Az előkészületi szakasz még nem tekinthető az eljárás érdemi részének. Az eljárás megindításához elengedhetetlenül szükséges mégis. A büntető hatóságnak valamilyen úton módon először is a bűncselekményről tudomást kellett szereznie. Ennek legegyszerűbb módja, ha az elkövető önként jelentkezik, mai szóval úgy mondhatnánk, önfeljelentést tesz. A másik módozat, amikor valaki, aki akár sértett vagy tanú, vagy más szemfüles személy feljelentést tesz, akár csak a bűncselekmény megtörténte tárgyában, akár megjelölve a lehetséges elkövető személyét is. A harmadik eset az lehetett, amikor a hatóság maga észlelte a bűncselekmény megtörténetét, és az eljárást hivatalból indította meg.

De nem minden esetben indult meg az eljárás. Ez pedig az asylum, a menedékgör gyakorlása esetén történhetett meg. Ha az elkövető plébánia- vagy kórházi templomba szökött és menedéket kért, a város nem kérhette ki magának.¹⁹ 1765-ben a Helytartótanács akként rendelkezett, hogy az egyházi bíróságnak meg kell állapítania, hogy jogos-e az asylum az adott esetben. Amennyiben nem, vissza kell adni a város joghatóságának.²⁰ A Helytartótanács 1776. évi 6204. számú rendelete értelmében csak olyan egyházi épület lehet az asylumjog tárgya, amelyben szentségeket őriznek. A közbüntetések viszont ki kell adni.

¹⁹ Wick Béla: Kassa története és műemlékei (Kassa, 1941) 256. l.

²⁰ Acta pol. et jur. No. 126.; 1765. máj. 2.

Amennyiben az elkövető ismeretlen helyen tartózkodott vagy menekült, a hatóság keresésére indult, vagy egyenesen üldözőbe vette. Lopás esetén például gyakori volt a városi ingatlanok teljes átkutatása, hátha valahol ráakadnak a portékára és így egyben a bűnelkövetőre is. Akinek elfogását nem tartották szükségesnek, az eljárás lefolytatása érdekében csupán megidéztek. Az idézés 15 napnál korábban nem szólhatott.²¹ Aki az idézés ellenére nem jelent meg, megbüntették. A büntetési nem igen változatos lehetett, a pénzbüntetéstől a botozáson keresztül akár a börtönbüntetésig is terjedhetett. De ezen szabály alól is volt kivétel, mivel olyan is előfordult, hogy valakit egyszerűen csak újból megidéztek. Talán nem túlzás, ha e nagy változatosságot mutató képben azért levonjuk azt az általános törvényszerűséget, hogy a szankció jellege erősen függött a megvádolt személy státuszától, a városban betöltött tisztétől és az általa kivívott tisztelettől is. A sértettet is idézte a hatóság. Az ő meg nem jelenésének komolyabb következménye nem származott, hacsak az nem, hogy ameddig a sértett megjelenésére kellett napokat, heteket várni, addig a bűncselekmény vádjával terhelt személynek rabságban kellett sínylődnie.

Az eljárás alatti rabságot is el lehetett kerülni. Ha a gyanúsított nem főbenjáró bünt követett el, kezese kijelenthette, szabadlábon védekezése esetén vállalja, hogy az idézésben megállapított napon a gyanúsítottat bíróság elé állítja. Amennyiben a védenccé elszökik, a bírságot helyette megfizeti.²²

A vizsgálati szakasz talán a leglényegesebb eljárási résznek tekinthető, itt rendszerint eldőlt a gyanúsított sorsa, hiszen az eljárást pontosan, részletesen folytatták le, az egyes eseményekről jegyzőkönyvet vettek fel.²³ A vizsgálatot — leszámítva a fizikai munkálatokat — magisztrátuális vagy kancellista személyek végezték. Annak különösebb jelentősége nem volt, hogy először a tanúkat vagy a gyanúsítottat vagy gyanúsítottakat hallgatják-e ki, de nem volt ritka a csoportos kihallgatás sem. A bizonyítás eszközei lényegében a vallomások voltak. A tanúk esetében élt a római jogból már ismert *unus testis nullus testis*²⁴ elve, a klasszikus eset a két tanúval történő bizonyítás volt. A gyanúsított sorsát azonban mégsem ez döntötte el igazán, hanem az, hogy mennyire volt képes ellenállni a tortúrának, azaz a kínvallatásnak. Ezt viszont majd a bírósági szakasznál fogjuk tárgyalni. Jelen szakasznak jellemzője még, hogy a bűnjeleket, tárgyi bizonyítási eszközöket is ekkor gyűjtötték össze. Több város irattári anyagának átfésülése után a kutatás mai állása szerint viszont azt mondhatjuk, hogy ennek a jelentősége tárgyalt korszakunkban még igen elenyésző.

Érdekességként viszont elengedhetetlen megemlítenünk, hogy már a XVIII. században jelentőséget tulajdonítottak az orvosi szemlének. Leggyakrabban halotton végzett vizsgálat, boncolás volt az elrendelt vizsgálat tárgya. 1726-tól a Helytartó-

²¹ Jászai Pál: A szabad királyi városok és polgárainak törvényes igazai (Magyaróvár, 1839) 52. l.

²² Bónis i.m. 77-78. l.; Corp. Stat. V/2 k. Szombathely 1627.

²³ A jegyzőkönyvet kezdetben a tanácsülés könyvében vezették, később terjedt el az ún. benevolum examen, amelybe bele foglalták az előre már kidolgozott kérdésekre adott gyanúsított és a tanúk általi vallomásokat. Kállay i.m. 125. l.

²⁴ egy tanú nem tanú elve

tanács rendelete alapján gyilkossági,²⁵ 1803-tól minden büntetőügyben²⁶ megkövetelték a *vusum repertumot*.²⁷ Gyermekgyilkossági ügyekben nagy jelentőséggel bírt annak bizonyítása, hogy a meghalt csecsemő életképesen jött-e egyáltalán a világra.

A vizsgálati szakasz végén, a bizonyítási eszközök eredményességének függvényében a városbíró, majd a jegyző, később a városi ügyész vádat emelt, vagy a vádemelést mellőzte és az eljárást lezárta. A vádirat általában latin nyelven íródott, amely a történeti tényállás mellett részletesen hivatkozott a jogszabályokra is. Természetesen a jogszabályi hivatkozás a mai gyakorlattól teljesen eltérő módon történt, a vádló Szent László királyunk törvényein kezdve, sohasem felejtve el a Tripartitum idézését, egészen korának szabályozásáig, valamint a jogtudósok munkáinak citálásával tett eleget feladatának. Ez a vádirat általában már a születendő ítélet szövegezésével megegyező tartalmat és formát mutat.

A bíróság előtt a levata, a perfelvétel a legelső lépés. A bíróság hivatalosan is átvette a vádlevelet, meghallgatta a vád képviselőjének szóbeli előadását, a vádlott ügyvédjének személyét megállapította, illetve hiánya esetén a legtöbb esetben a vádlott részére a városi tanács ügyvédet rendelt ki. A per az alaki kifogásokkal kezdődött. Ez leggyakrabban a városi bíróság illetékességének kétségsbevonását jelentette, de erre igen ritkán került sor, általában csak olyan személy esetén, aki nem tartozott a városiak közé. A felek közötti vita alapvetően szóbeli volt és azonnali válaszadásokat igényelt. A fél ügyvédje viszont elismervény ellenében elvihette a peres iratokat, hogy az azokban foglaltakra 15 napon belül válaszoljon. Az ügyész bemutatta a jegyzőkönyveket, a felvett vallomásokkal. Ezek a vallomások viszont csak úgy voltak érvényesek, ha azokat hitelesítették, autentikálták. Ebből adódóan a vallomást tett személyeket, a tanúkat újra meg kellett idézni. Felolvasták a tárgyaláson a jegyzőkönyveket, és a vádlottnak, illetve a tanúknak meg kellett erősíteni vallomásukat, hogy fenntartják-e, vagy hogy vissza kívánják-e vonni. Csak a megerősített vallomásokat lehetett felhasználni. Ha a tanúknak már úgy is jelen kellett lenniük, tagadó vádlott esetén nagy jelentőséggel bírt a szembesítés. A mai gyakorlattal szemben a szembesítés sokszor eredményre vezetett.

A bíróság közben szóló ítélettel rendelte el a megesketést és a tortúrát is. Az ítéletnek ezen fajtája a mai pervezető végzésekhez hasonlatos. A vádlott letett esküjével akár tisztázhatta is magát a vádak alól. A tanúkat is meg lehetett esketni. A beismerő vallomás vagy két tanú egybehangzó vallomása elegendő volt az ítélethozatalhoz. Mivel a beismerő vallomásnak ekkor volt a jelentősége, a bíróság közben szóló ítélettel rendelte el a kínvallatást is. A bíróság elé állított személyek sorsa nagymértékben függött attól, hogy mennyire tudták a fájdalmat elviselni. Volt, akinek a tortúra emlegetése vagy a kínzóeszközök bemutatása is elegendő volt, hogy mindent beismerjen, néha talán még annál többet is. Elrendelésének oka lehetett a vádlott tagadása, ha előző vallomását nem erősítette meg, vagy ha bűntársait elhallgatta. A tortúra alatt tett vallomást a kínvallatás fokozatai szerint jegyzőkönyvezték,

²⁵ Acta pol. et iur. No. 11.; 1726. febr. 4

²⁶ Prot. sess. No. 905.; 1803. jún 24.

²⁷ orvosi látletet

különös gondot fordítottak a feltett kérdések pontos jegyzőkönyvezésére. A tortúra kiállása eldönthette a vádlott sorsát, mert állhatatos magatartása lerontotta a gyanújeleket. A vádlott viselkedésétől és vallomásától függően a tortúrának több fokozatát alkalmazták. Férfiaknál először a hóhért mutatták be a kínzóeszközökkel. A csigáztatás²⁸ volt az általánosan bevett gyakorlat, majd a spanyolcsizma következett. A hölgyeknél inkább hüvelykszorítót alkalmaztak. Természetesen a fantázia szabott határokat csupán a változatos módzatoknak, a tűzzel, gyertyával való sütögetés, jeges vízzel való öntözés és még sok egyéb módszer segítette a bűnüldöző szervek munkáját. A tortúra csupán egy-, másfél órát tarthatott, nehogy az áldozatok valótlanságokat állítsanak a nagy fájdalom miatt.²⁹

Az eljárás bírósági szakaszának lezárásaképpen született meg az ítélet. Ha a vádlott bűnösségét nem lehetett megállapítani, felmentő levelet, absolutionales-t kapott. A bíróság ítéletét egyszerű szótöbbséggel hozta, és a jegyző vagy valamelyik írnok olvasta fel. A vád állításai teljes egészében bizonyítást nyertek, az ítélet indokolásában általában a vádirat sorait lehetett olvasni. Az ítélet azonnal végrehajtható volt.

A jogorvoslat intézménye a tárgyalt korszakban még nem igazán elterjedt. Rendes jogorvoslati útról nem is beszélhetünk, ún. másodfokú eljárás nem létezett. Arra viszont vannak adataink, hogy néhány esetben az elítélt rokonsága — főleg halálbüntetés esetén — az uralkodóhoz fordult kegyelemért. Ezen rendkívüli jogorvoslati módzatokat viszont nem lehet általánosan a városi bíráskodás bevett gyakorlataként említeni, így megállapítható, hogy a városok büntetőbíráskodása egyfokozatú volt.

* * *

Miután megismerkedtünk a városi feudális büntető autonómia és eljárás legfontosabb elemeivel, tekintetünket Győr városára irányíthatjuk. Már a XIII. századból maradt fenn írásos emlékünkről egy büntető eljárásról. Miklós győri főispán idején történt, hogy egy Mixa nevezetű némai lakos lopással vádolta meg egy Budeu nevű azonos faluban lakó társát. A főispán bizonyításként tűzpróbát rendelt el. Budeu a kitűzött napon nem jelent meg, a próbát — talán lelkiismerete által is vezérelve — nem hajtották végre, így bűnös volta nyert bizonyosságot.

A XVII. század is tartogat érdekességeket vizsgálódásunk szempontjából. A feljelentést Posgai Ágoston tette Bolla Mátyás úr Orsolya nevű özvegye ellen boszorkányság vádjával. A vizsgálat lefolytatása után a jegyző az alábbi vádiratot terjesztette elő: Orsolya az ördöggel cimborált, babonás gyógyításokat és rontásokat, ráolvasásokat végzett. Horvát György nevű legény beteg ujjait meggyógyította, viszont két gyermek halálát okozta boszorkányságával. Egy juhászt viszont, aki talán

²⁸ A vádlottat hóna alá erősített kötélnek csiga segítségével felhúzták, és lábaira súlyokat helyeztek — Lengyel Alfréd: Emberi igazságszolgáltatás; In: Kisalföld, 1976. aug. 15. sz.

²⁹ A tortúra használatát a Helytartótanács 1776. évi 1847. számú rendelete tiltotta meg.

epilepsiában szenvedhetett,³⁰ kenőccsel és ráolvasással gyógyított meg. A vízpróba során fennmaradt a vízen, nem süllyedt el. Ezért ördögös társai megvallása végett megcsigáztatást és utána vétkeiért máglyahalált indítványozott a vádképviselő.

A bírósági tárgyaláson a vádlott személyesen megjelent. A gyógyításokat, amelyekhez gyógynövényeket is használt, nem tagadja, de a rontásokat, ráolvasásokat, elveszejtéseket igen. A bíróság közben szóló ítélettel tisztító esküt rendel el: ha tizenkét tisztességes ember mellette leteszi az esküt, szabadul a vádak alól, egyébként ítéletet kell mondani felette. Orsolya asszony szerencsétlenségére nemhogy tizenkettő, de egy személy sem esküdött meg mellette. Az ítélet megegyezett a vádindítványban foglaltakkal. Az ítéletet — amely máglyahalál volt — 1688. április 7-én hajtották végre.³¹

A főbenjáró bűnökért az ítéletben meghatározott végrehajtási mód elrettentésül mindig igen kegyetlen és látványos volt. Például Horváth Mihály, Fehérvári Farkas, Rácz Gábor vádlottakat, akiket a bíróság gyilkosság vádjában talált bűnösnek, halálra ítélte: először lófarkon hurcolják végig a városon, majd felnégyelik testüket és az utak melletti fákra függesztik fel a testrészeket.³²

Horváth Pál városbíró idején állt bíróság előtt Nagy Lőrinczné, akit ördögösséggel, bűbájossággal, boszorkánysággal vádoltak, valamint azzal, hogy vetelését maga idézte elő, ezen cselekedeteiért a bíróság máglyahalált rendelt el. Török Mártonné sem kapott méltányosabb elbírálást Horváth Pál városbíró urunktól. A vádlott asszony elég nagytermészetűnek számított, életének nagy részét paráználkodás közepette töltötte. Könnyűvérűségének meg is lett a súlyos következménye: a bizonyítékok olyannyira ellene szóltak, hogy gonosz életének címezték és elevenen vízbe fojtásra ítélték. Érdekesség, hogy egy hasonlatos esetben egy asszony elhanyagolva házastársi kötelezettségeit, egy legénnyel élt szerelmi életet, amelynek gyümölcse is termett. Az asszony — félve a botránytól — titokban szülte meg gyermekét, majd meggyilkolta. A paráznaságban és gyermekgyilkosságban bűnösnek találtatott asszonynak mégis „csupán” fejét vették. Talán férje tisztessége miatt nevezi a jegyzőkönyv is csak J. asszonynak és ezért fejezheti be bűnös életét a halálbüntetés legelőkelőbb nemével?

A főbenjáró bűnök mellett kisebb súlyú bűncselekmények, vétségek is fennmaradtak Győr város ítélkezésének múltjából. Egy 1611-ben kelt jegyzőkönyvben egy teherbe esett *révfallusi* leány, Nagy Orbán leánya Örsze esetében — aki egy gazdag győri polgár házában szolgált — a törvényt napig Győr városának több polgára vállalt kezességet, hogy a leánynak ne kelljen az áristomot elszenvednie. Ez a jogeset nagyon szépen illusztrálja a kezesség intézményének méltányossági voltát. Ugyanebben az évben a méltányosságnak egy újabb esetével is találkozunk. A lopásért, főleg ha az elkövető notórius tolvaj, jelen esetben pedig még urát is meglopja, kötél általi

halálbüntetés járna. Egy Sebastiani nevű szolga ennek ellenére — irgalmasságból és méltányossági alapon — csupán megvesszőzést és elűzetést szenvedett.

Szintén 1611-ben, Horváth Szabó István mester urat szolgálja lopta meg, de a szolga egy varasdi szabólegényt is megkárosított. A bíróság csak a legény meglopását tudta bizonyítani. A legény kártalanítva lett, így a reparáció, valamint másik esetben a bizonyítottság hiánya okán a szolga három pálcát kapott és Győr városából kitiltották.³³

A város kényesen ügyelt a közbékére is, a polgárok egymás iránti megbecsülésére. A viszályokat a bíróság is igyekezett csillapítani, komoly bírságok kilátásba helyezésével. A törvény előtti megbékélés igen gyakori volt, amikor a becsületsértő megjegyzéseket tett fél megkövette a sértettet. A megbocsátás örömteli pillanatának meghosszabbítása érdekében a bíróság kötelezte a sértettet is, hogy régi vitájukat, pörlekedésüket fel ne emlegesse bírság terhe mellett. A városi béke és közjó így a városi vezetőség jóvoltából virágozni látszott.³⁴

Végül egy 1750-es példa, amikor Győr városában egy hamis pénzverő nyert asyllumot. A Helytartótanács leiratában kérte az egyházi hatóság vizsgálatát, hogy a bűnös jelen esetben élvezheti-e az egyház védelmét. A kormányzók leirata már eleve kedvezett a terheltnek, mivel kijelentette, hogy ha az egyházi bíróság ki is adja a városnak a gyanúsítottat, csonkításos büntetést — amelytől a városi bíróság előtt bizonyítottság esetén joggal tarthatott — nem lehet alkalmazni.³⁵

* * *

Győr városához kötődik a „lőcsei fehér asszony” esete. A köztudatban sokan a városi bíráskodás egyik eseményeként ítélik meg, de ez nem felel meg a valóságnak. Bár az események ismeretének teljes birtokában nem vagyunk és Jókai Mór regénye is a romantikus elképzelések irányába terelik a figyelmünket, pár dolgot azért mégis érdemes elmondani.

A hölgy, akiről beszélnünk kell, Korponay Jánosné, született Garamszegi Géczy Júlia. Történetének leírását mellőzöm, hiszen jogtörténeti relevanciája vajmi csekély, a büntetőeljárás menete viszont részben Győr városához kötődik. Júlia asszony különösebben nagy bűncselekményt nem követett el. Fő bűnei, hogy igen rossz politikus volt, a szerelemben — férjes asszony léte — csapodárabb volt a kelletténél, valamint pénz- és birtokéhsége, kapzsisága túlonúl vakmerővé, elővigyázatlanná tette. Bár az események sodrában — s itt ezalatt a Rákóczi szabadságharcot kell érteni — különösebben jelentős tetteket nem hajtott végre, mindenesetre hősnőnk igyekezett így beállítani, ezzel is igazolva császárhűségét a várva várt jutalom reményében. Helyzete nem volt könnyű, hiszen édesapja, Géczy Zsigmond kuruc volt, te-

³⁰ „a mint a juhászok közül, az a ki előbb esze nélkül volt, úgy annyira, hogy meg kellett kötözni” — idézet a jegyzőkönyvből

³¹ Győr Városi Levéltár, Prot. 1688 Folio 33., 43., 56., No. 11., 13., 20.

³² Győr V. L. Prot. 1681 Folio 71., 64., 76. No. 32., 33., 34.

³³ Szávay Gyula: Győr. Monográfia a város jelenkoráról. A történelmi idők érintésével (Győr, 1896) 205-213. l.

³⁴ Prot. 1641. júl 3.; Benkovits Péter városbíró és tanácsa

³⁵ Acta pol. et jur. No. 101.; 1750. aug. 31.

hát a nagy labanchúság — igyekezete mellett vigyáznia kellett arra, nehogy családját bajba sodorja.

Igyekezete azonban ellenkezőleg sült el. A jutalom helyett Korponayné a büntetés várt. Lőcse esetében — a legenda szerint — az asszony árulása folytán került a város 1710-ben a labancok kezére. Talán ezt Júlia asszony is így próbálta beállítani a későbbi császári jutalom reményében. Valószínűleg Czuczik József festette azt a táblaképet, amelyen egy fehér ruhába öltözött asszony áll a lőcsei várfal egy titkos ajtajánál, és kendőjével int a császári katonáknak a város megszállása érdekében. A pletykák szerint az asszonyt egyébként gyengéd szálak fűzték báró Andrassy István tábornokhoz, Lőcse várának parancsnokához, akinek a vendége volt az ostrom alatt. Korponayné egyebekben a várat ostromló Löffenholtz György császári tábornok feleségének is barátnője, így nem véletlen, hogy a vár feladása tárgyában neve előkerült, még a tábornok császárhoz írt levelezésében is. Így az asszony egy kis baráti segítséggel erényt kovácsolt magának abból, amelyhez — többek szerint — igazából semmi köze sem volt, mert Lőcse város tanácsosai már régen a vár feladása mellett döntöttek, csak báró Andrassy tábornok urat kellett erről meggyőzni.³⁶

Az előbb említett esemény császári szolgálatról tanúskodik, ezzel nem is lett volna probléma. Erről talán csak azért kellett beszélnünk, hogy értsük, miért is fehér asszony és miért tekinthető személye árulónak magyar szemmel. A gond ott keletkezett, hogy a kurucok bíztak az asszonyban, főleg édesapja és hitese ura helytállása folytán. Egy Pellargus János nevű küldönc a Lengyelországban tartózkodó Rákóczi-tól hozott leveleket, kérve az asszonyt, hogy juttassa el a címzetetteknek. Az asszony arra gondolt, hogy ezen levelek császári kézre adása, valamint a lőcsei eset a javára fordítható és a Habsburg uralkodótól ezekért komoly birtokadományozásra számíthat. Szállt is a hír az Udvarig a levelekkel kapcsolatosan, de ezt követően kíváncsiságból Júlia pár levelet el is olvasott. Amit a levelekben talált, nem volt örömteli: a felkelők találkozásának színhelye Géczy Zsigmond korponai kúriája, tehát a levelek átadása esetén édesapját árulja el. A leveleket elégette. Később egy újabb küldöncöt a császáriak elfogtak, amelyben mint közvetítő, Géczy Júlia neve is szerepel. Mivel az időközben elégetett leveleket nem tudta átadni, valamint kuruc levelekben szerepelt a neve, elegendő volt, hogy hűtlenség vádjával bíróság elé állítsák.³⁷

A bíróság elnöke gróf Koháry István országbíró volt, tagjai: báró Sándor Gáspár, Nádasdy Tamás somogyi főispán, Nagy István országbíró ítélőmester, Meszlényi János Győr és Fejér vármegye alispánja. Az eljárás maga Magyaróvárott zajlott le. A gyanúsítottat Baczkó Mihály, Moson vármegye alispánja idézte, a vádat Majláth ügyész képviselte. A gyanúsított két védőt is kapott, de ő arra hivatkozással, hogy öfelségével nem óhajt perbe szállni, nem fogadta el. Az

³⁶ Borsa Károly: A „Lőcsei fehérasszony” (Győr, 1971) 6-7. l.

³⁷ Szabady Béla: A „lőcsei fehér asszony” Jókai Mór és a történelem megvilágításában; In: Győr szab. kir. város négyévfolyamú kereskedelmi iskolájának huszonharmadik évi értesítője az 1937-1938. iskolai évről (Győr, 1938.) 110-114. l.

ítélet a vádindítvánnyal egyezett meg, Korponayné fej- és jószágvesztésre ítélték, és elrendelték kínvallatását. Az ítéletet megküldték az Udvarnak is.

Miután Győrbe szállították az elítéltet (1713. április 16-át írunk, amikor a parancs megszületik), Júlia ekkor már a megrázkódtatástól igen nagybeteg volt, a katonai fogházban helyezték el. Nem is őrizték igen komolyan, így onnan meg is szökött. Asylum céljából a klarisszák nagyszombati zárdájába menekült. De — mint tudjuk — főbenjáró közbűnösök, így hazaárulók, felségsértők, nem nyerhetnek menedékjogot, 1714. januárjában már Győrben van. A bíróság közben szóló ítéletével 1714. szeptember 22-ét jelölte meg a kínvallatás határnapjának. Az eset azért is igen érdekes, mert nemes megkínzására eddig még nemigen volt precedens. A bíróság több tagja is vallotta, hogy nemesasszonyt nem lehet tortúra alá vonni, de a császári utasítás indokolása világosan tartalmazta, hogy ha bár nincs is olyan törvényes paragrafus, amely ezt megengedi, olyanról sem tud a joggyakorlat, amely a tortúrát megtiltana. A csigázást alkalmazták, de újat és többet nem tudtak belőle kicsikarni. A tortúránál a bíróság két tagja is jelen volt az ügyészen kívül.

A halálos ítéletet 1714. szeptember 25-én fél 11 órakor hajtották végre a mai Széchenyi tér északkeleti részén, az akkori győri vár piacán,³⁸ amikor is a bakó leütötte pallosával az asszony fejét.

Összefoglalva az eddigieket elmondhatjuk, hogy Győr városában, akár a városi autonóm ítélkezéssel foglalkozunk, akár a vármegyei törvénykező fórum eseteit vizsgáljuk, megtalálhatjuk azokat — a feudális Magyarország nagy részét jellemző — jogelveket, amelyek — bár erre a korszakra a jogi partikularizmus volt a jellemző — mégis egységes rendben tudták a büntető eljárás menetét szabályozni, az eljárást segítő és garanciáit nyújtó jogintézményekkel egyetemben.

³⁸ Lengyel Alfréd: Emberi igazságszolgáltatás; In: Kisalföld, 1976. aug. 15.